

M a r i a M . P r z e c i s z e w s k a

Andrzej Walicki jako badacz i krytyk inteligencji

Słowa kluczowe: *emancypacja społeczna, inteligencja, liberalizm, modernizacja, transformacja ustrojowa*

Celem artykułu jest przedstawienie poglądów Andrzeja Walickiego na temat dziedzictwa rosyjskiej i polskiej inteligencji. Zainteresowanie dziejami tej grupy społecznej wynikało dla polskiego badacza nie tylko z potrzeby empatycznego zrozumienia jej światopoglądu (czy raczej licznych światopoglądów), lecz przede wszystkim z dążenia do własnego samookreślenia i zarysowania programu życiowego. Za główną zasługę inteligencji rosyjskiej uznawał on etos poświęcenia dla warstw niższych i konieczność „odkupienia” historycznych win warstw uprzywilejowanych. Natomiast główną zasługą inteligencji polskiej był, jego zdaniem, wysiłek włączenia ludu do nowoczesnej wspólnoty politycznej, jaką stanowił obywatelsko rozumiany naród. Zdaniem Walickiego, przełom ustrojowy po 1989 roku, wraz z „terapią szokową”, popieraną niestety przez większość inteligencji w Polsce, oznaczał dla wielu ludzi wywodzących się z klasy robotniczej realną pauperyzację i utratę stabilności życiowej. Konieczność powrotu do tradycyjnych etosów inteligenckich była i jest zatem jedynym sposobem przywrócenia warstwie wykształconej poczucia odpowiedzialności za warstwy niższe i sprawczości w kształtowaniu stosunków społecznych.

M a ł g o r z a t a A b a s s y

„Słowa, czyny i wartości”.

Śladami inteligencji w badaniach Andrzeja Walickiego

Słowa kluczowe: *inteligencja, kultura, Polska, Rosja, A. Walicki*

W artykule został podjęty namysł nad spuścizną badawczą Andrzeja Walickiego, ze szczególnym uwzględnieniem wątku inteligencji polskiej i rosyjskiej. Źródłem inspiracji dla rozważań o istocie inteligencji oraz jej współczesnych zadaniach stały się następujące

zagadnienia: współzależność rozwoju intelektualnego i moralnego badacza oraz podejmowanych przez niego zagadnień, wolność jednostki w perspektywie wartości liberalnych, ideowe poszukiwania inteligencji rosyjskiej i polskiej, przesłanki do podjęcia dialogu Polski i Rosji za pośrednictwem elit intelektualnych, w oparciu o ich typologiczne podobieństwo. W świetle triady pojęć zaproponowanych przez Walickiego: „słowa – czyny – wartości” rozpatrzony został wątek sprawczej mocy słów oraz wykorzystania ich jako narzędzia tworzenia przestrzeni niezależności osobistej.

T a d e u s z S u c h a r s k i

Dostojewski Walickiego, czyli o początkach polskiej dostojewskologii

Słowa kluczowe: *depersonalizacja, dialektyka samowoli, F. Dostojewski, idea wolności, personalizm*

Artykuł jest próbą ukazania ważności badań Andrzeja Walickiego dla polskiej dostojewskologii. Jego praca *Dostojewski i idea wolności* (1959) stała się pierwszym polskim w pełni naukowym opracowaniem, próbą interpretacji myśli rosyjskiego geniusza. Poprzedzające rozważania Walickiego liczne artykuły i eseje polskich badaczy poświęcone dziełu Dostojewskiego pozbawione były naukowego charakteru, różniły się zasadniczo od wyników badań naukowców rosyjskich. Walicki czytał autora *Braci Karamazow* jako filozofa, skupiając swoją uwagę na jego bohaterach, w których widział ofiary „dialektyki samowoli”: samobójców, morderców, wreszcie twórców tyranii. Dostrzegł jednak również Walicki próby wypracowania przez Dostojewskiego idei pozytywnej. Skupiała się ona na wierze w lud rosyjski, który zachował „prawdziwego Chrystusa”. Walicki nazywał ją „konserwatywną utopią”.

T e r e s a O b o l e v i t c h

Andrzej Walicki w oczach myślicieli rosyjskich: o. Giorgij Florowski i inni

Słowa kluczowe: *G. Florowski, historia idei, historiozofia, recepcja myśli rosyjskiej, synteza neopatrystyczna, A. Walicki*

Artykuł jest poświęcony przedstawieniu filozoficznych kontaktów Andrzeja Walickiego ze współczesnymi mu filozofami rosyjskimi. Na podstawie już opublikowanych tekstów, jak też archiwalnej korespondencji pokrótce ukazano relacje Walickiego

z Sergiuszem Hessenem i Dymitrem Czyżewskim, a szczególnie z o. Giorgijem Fłorowskim. Początek znajomości Walickiego z o. Fłorowskim datuje się na 1960 r. Polski i rosyjski myśliciel dyskutowali na temat historiozofii, dziejów filozofii rosyjskiej, a nawet teologii. Pomimo odmiennych perspektyw (Fłorowski był założycielem tzw. syntezy neopatrystycznej, która miała dla Walickiego wyłącznie historyczne znaczenie), obydwaj odegrali znaczną rolę w popularyzacji myśli rosyjskiej na Zachodzie, zwłaszcza w USA.

H a l i n a R a r o t

Religia techniki Mikołaja Fiodorowa

Słowa kluczowe: *kosmizm, postsekularyzm, powszechne zmartwychwstanie, religia, sekularyzm, technika, transhumanizm*

W artykule dokonuje się nowej interpretacji koncepcji rosyjskiego myśliciela z przełomu XIX i XX wieku Mikołaja Fiodorowa, zaliczanego obecnie do prekursorów zachodniego transhumanizmu. Pojęcie „religii techniki”, zaczerpnięte od Davida Noble’a, staje się wątkiem scalającym niesystematyczną i często niezrozumiałą, wręcz irracjonalną myśl rosyjskiego filozofa. Artykuł pisany jest w formie polemiki z przyjętą powszechnie interpretacją tej myśli, zaproponowaną przez polskiego historyka idei Andrzeja Walickiego. W owej polemice istotne miejsce zajmuje opozycja idei sekularyzmu i postsekularyzmu.

M a r e k J e d l i ń s k i

Wokół tradycjonalistycznej utopii – nawiązania do studium Andrzeja Walickiego

Słowa kluczowe: *konserwatyzm, słowianofilstwo, tradycjonalizm, utopia, A. Walicki*

Artykuł powstał z inspiracji rozprawą Andrzeja Walickiego *W kręgu konserwatywnej utopii. Struktura i przemiany rosyjskiego słowianofilstwa* (1964). Polski historyk idei poddawał opisywane przez siebie światopoglądy wnikliwej analizie, wskazując na podobieństwa ideowe różnych myślicieli. Niniejszy tekst przedstawia koncepcje rosyjskiego neosłowianofilstwa i zachodniego tradycjonalizmu (J. Evola, R. Guénon, P. Sorokin). Autor artykułu opisuje założenia konserwatyizmu i utopii tradycjonalistycznej, które charakteryzuje walka z racjonalizmem, indywidualizmem, liberalizmem i kapitalizmem.

Janusz Dobieszewski

Sprawa wolności pozytywnej u Andrzeja Walickiego

Słowa kluczowe: *filozofia polityczna, liberalizm, marksizm, neoliberalizm, państwo opiekuńcze, A. Walicki, wolność*

W artykule próbuję przyrzeć się krótko kwestii, która była niejako znakiem rozpoznawczym światopoglądu Andrzeja Walickiego. Rzeczą dotyczy kwestii wolności, a przede wszystkim właściwego dla liberalizmu preferowania wolności negatywnej („wolności od”) i krytycznego zarazem odniesienia do wolności pozytywnej („wolności do”), z którego to punktu widzenia dokonywał Walicki systemowej i radykalnie krytycznej oceny marksizmu. Jednak w dalszej twórczości Walicki niuansował swoje stanowisko, zwracając uwagę na negatywne trendy związane z rozumieniem liberalizmu oraz na współgranie z tendencjami współczesności związanej z marksizmem idei wolności pozytywnej.

Andrzej Gniazdowski

Radykalizm szlachecki. Próba konstrukcji pojęcia

Słowa kluczowe: *ideologia mieszczańska, konserwatyzm, marksizm, nacjonalizm obywatelski, nowoczesność, radykalizm, republikanizm szlachecki, stan trzeci, A. Walicki, złota wolność*

Celem artykułu jest przedstawienie rezultatów badań z zakresu historii idei zarówno europejskiego republikanizmu, jak i radykalizmu politycznego. Punktem wyjścia podjętych analiz jest rekonstrukcja interpretacji historycznego sensu sarmackiego republikanizmu szlacheckiego wypracowanej przez jednego z głównych przedstawicieli Warszawskiej Szkoły Historii Idei – Andrzeja Walickiego. W nawiązaniu do tej interpretacji, argumentacja przedstawiona w artykule kieruje się przeciwko szeroko akceptowanej tezie o jednoznacznym konserwatyzmie tej formy republikanizmu. Drogą argumentacji jest wskazanie na wewnętrzną paradoksalność opisywanego zjawiska intelektualnego, będącego z perspektywy historii idei anty-absolutystyczną, obywatelską ideologią wolności politycznej. Tym, co stanowi w artykule przedmiot krytyki, jest podjęta przez Walickiego próba interpretacji republikanizmu szlacheckiego jako „załączkowej” postaci nowoczesnego nacjonalizmu obywatelskiego. Argumentem przeciwko tej interpretacji jest stwierdzenie, iż jest ona oparta na normatywnym, a nie tylko opisowym podejściu do idei nowoczesności oraz ukrytej tezie na temat wewnętrznej logiki historii. W myśl głównej tezy artykułu, właściwszą drogą rozwiązania paradoksu związanego z interpretacją sarmackiego republikanizmu

szlacheckiego jako „konserwatyizmu wolności” jest wpisanie tego zjawiska w europejską tradycję radykalizmu politycznego. Oryginalność przedstawionych tu badań z zakresu historii radykalizmu polega na wypracowaniu w ich ramach uogólnionego pojęcia „radykalizmu stanowego”. Celem tej konstrukcji pojęciowej jest umożliwienie zidentyfikowania idei samej nowoczesności jako integralnego elementu ideologii radykalizmu trzeciego stanu względnie radykalizmu klasy średniej. Zgodnie z przedstawioną w artykule interpretacją, sarmacki republikanizm szlachecki należałoby z kolei zidentyfikować tak samo, jak francuski „fronduizm” – jako swoisty radykalizm szlachecki, w którym można widzieć pewną sekularną religię polityczną.

J a n K r a s i c k i

„Na skraju przepaści...”. Dostojewski, Gogol, Bieliński

Słowa kluczowe: *W. Bieliński, chrześcijaństwo, F. Dostojewski, M. Gogol, literatura rosyjska*

W artykule podejmuje się problem osobistych relacji między Fiodorem Dostojewskim, Mikołajem Gogolem i Wissarionem Bielińskim. Zostaje pokazane, jak osobiste stosunki pomiędzy nimi wpłynęły na koleje ich losu i na rozwój twórczości Gogola oraz Dostojewskiego. Stawia się tezę, że relacja ta została określona przez zwrot ideowy w twórczości Dostojewskiego – jego odejście od realizmu (*Biedni ludzie*) w kierunku „realizmu fantastycznego” (*Sobowtór*) – a także przez stanowisko ideowe Gogola w ostatnich latach życia, wyrażone w *Wybranych fragmentach korespondencji z przyjaciółmi*.

M i c h a ł B o h u n

„Zwiastun burzy” kontra „Boża nawałnica”. Spór o Rosję, inteligencję i rewolucję

Słowa kluczowe: *cywilizacja, M. Gorki, historia, inteligencja rosyjska, pierwsza rewolucja rosyjska, L. Tolstoj*

Artykuł rekonstruuje spór, jaki toczyli w pierwszym dziesięcioleciu XX wieku Maksym Gorki i Lew Tolstoj – nie tylko znani i uznani na świecie beletryści, ale też ważne postaci ówczesnych rosyjskich debat filozoficznych i politycznych. Wybuch i przebieg pierwszej rosyjskiej rewolucji (1905–1908) skłoniły obu myślicieli do

wykrystalizowania opozycyjnych stanowisk w najważniejszych dla myśli rosyjskiej kwestiach. Gorki reprezentował w tym sporze stanowisko socjalistycznego humanizmu, rozwoju cywilizacyjnego, aktywizmu i kulturotwórczej roli inteligencji, rewolucji społecznej, modernizacji na wzór zachodni. Tołstoj opowiadał się za archaicznym anarchizmem, negacją cywilizacji, chłopskim prymitywizmem, jednostkowym perfekcjonizmem moralnym, rosyjską *Sonderwege*. Autor twierdzi, że ta debata stanowi ważne dopełnienie dla głośnej dyskusji wywołanej publikacją almanachu *Wiechi* („Kamienie milowe”) w 1909 roku.

A n d r z e j O s t r o w s k i

Bóg postulowany w kontekście stanowisk Dostojewskiego i Szestowa

Słowa kluczowe: *Bóg postulowany, F. Dostojewski, immanencja, kłamstwo, podmiot poznający, L. Szestow, transcendencja*

Celem artykułu jest omówienie zagadnienia „Boga postulowanego” i problemu „inwersji wiedzy na temat Boga”. Po wyjaśnieniu tych pojęć, zwracam uwagę na konsekwencje inwersji, odwołując się do stanowisk Dostojewskiego i Szestowa oraz wybranych przedstawicieli filozofii egzystencjalnej. Punktem wyjścia rozważań jest zagadnienie źródeł wiedzy na temat Boga oraz zagadnienie podmiotowych uwarunkowań tej wiedzy.

M i c h a ł K r u s z e l n i c k i

„Straszna” i „dziwna” zwykłość człowieka. Problem rozumienia postaci w dziele F. Dostojewskiego (w świetle opowiadania *Wieczny mąż*)

Słowa kluczowe: *F. Dostojewski, gościnność, interpretacja, język, rozumienie, tajemnica, „Wieczny mąż”*

Co istotnego ma do powiedzenia Dostojewski, gdy nie pisze o wielkich metafizycznych ideach? Zaprasza do namysłu nad zagadką bycia człowiekiem, nad tym, jak trudną, niemożliwą wręcz rzeczą jest ostateczne wyjaśnienie jego tajemnicy, a wreszcie, jak bardzo sam gest zgłębiania, oceniania, sądzenia drugiego człowieka jest gestem ambiwalentnym, przed którym ludzka *psyche* próbuje się bronić. W tym konsekwentnym uchylaniu się przed poznawczym wyczerpaniem znajduje ona sprzymierzeńca

w postaci artystycznego słowa rosyjskiego pisarza. Psychologiczno-filozoficzny pogląd Dostojewskiego na jednostkę uzyskuje odzwierciedlenie w poetyce jego dzieł. Niniejszy tekst bada i naświetla ten związek w drodze analizy zazwyczaj mniej znanego czytelnikom opowiadania *Wieczny mąż*.

H a n n a K o w a l s k a - S t u s

Rosyjska prawosławna krytyka modernizmu.
Ad complementum* książki A. Walickiego *O Rosji inaczej

Słowa kluczowe: *krytyka modernizmu rosyjskiego, mity moderny, modernizm, prawosławie wobec modernizmu, rosyjska myśl prawosławna złotego wieku*

Lektura książki Andrzeja Walickiego *O Rosji inaczej* (2019) jest ważną pozycją dla polskiego czytelnika, ponieważ traktuje o istotnych kwestiach polskiej i rosyjskiej historii, ideologii opartej na filozofii i sposobie interpretowania współczesności. Walicki jest wybitnym znawcą myśli rosyjskiej i z tej perspektywy interpretuje ważne zjawiska rosyjskiej kultury. Ma do tego pełne prawo i robi to kompetentnie. Walicki w swojej książce dużo miejsca poświęca zagadnieniu modernizmu, które miało wpływ na rozwój myśli socjalistycznej i zrodzoną w jej łonie opozycyjną filozofię tzw. złotego wieku. Zamierzeniem niniejszego tekstu jest dokonanie pewnych uzupełnień do oceny tych zjawisk z pozycji rosyjskiej myśli ortodoksyjnie prawosławnej. Z punktu widzenia konserwatywnej krytyki prawosławnej, niezależnie od historycznego momentu jej formułowania, modernizm stanowi przeciwieństwo prawosławnej dogmatyki, antropologii, eklezjologii i patrystyki. Ma swoje korzenie w bizantyjskim renesansie, który przewędrował do Italii po upadku Konstantynopola. Modernizm stanowi ważny paradygmat postśredniowiecznej kultury. Jest czynny w kulturze zachodniej, a stamtąd wpływa na kulturę rosyjską. Ponieważ kultura rosyjska w szczególności sposób przywiązana jest do prawosławia, które tworzy swoisty genotyp owej kultury, modernistyczne wpływy, zakorzeniając się w tej specyficznej glebie, wywołują zgoła odmienny efekt, niż to ma miejsce na Zachodzie. Najbardziej wymownym przykładem jest absolutyzm, imperializm czy socjalizm marksowski w wydaniu zachodnim i rosyjskim. Jest to zaledwie sfera ustrojowo-państwowa, niemniej dobitnie pokazuje, że ideały moderny na gruncie kultury rosyjskiej przybierały charakter religijny, a że z natury rzeczy nie były religijne – można je umieścić w sferze „mitu”.

A n d r z e j W a w r z y n o w i c z

**Mesjanizm polski w recepcji historiozoficznej
Stanisława Garfeina-Garskiego**

Słowa kluczowe: *filozofia narodowa, S. Garfein-Garski, historiozofia, ideologia, mesjanizm polski*

Przedmiotem artykułu jest myśl historiozoficzna Stanisława Garfeina-Garskiego – polskiego filozofa i prawnika przełomu XIX i XX wieku. Tekst zawiera między innymi rekonstrukcję głównych elementów struktury filozofii historii, przedstawionych systematycznie w pracy *Uwagi nad zagadnieniem dziejów powszechnych i polskich* (1924), oraz charakterystykę koncepcji filozofii narodowej tego myśliciela. Zasadniczym celem prezentowanej analizy jest próba kompleksowego ujęcia znaczenia ideologii mesjanistycznej w rozważaniach filozoficznohistorycznych Garskiego oraz bliższego określenia miejsca i roli tego stanowiska w dynamice historycznego sporu o mesjanizm polski.